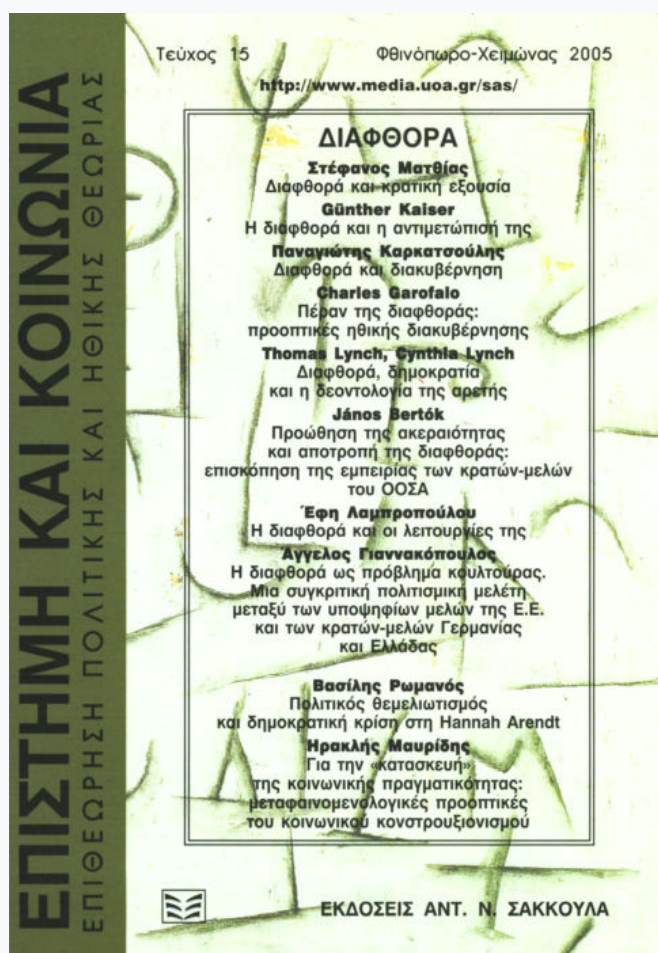

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 15 (2005)

Διαφθορά

Pierre Milza, Οι μελανοχίτωνες της Ευρώπης. Η ευρωπαϊκή ακροδεξιά από το 1945 μέχρι σήμερα, μτφρ: Γ. Καυκιάς, επιμέλεια: Ν. Βουλέλης, Εκδόσεις Scripta

Βασιλική Γεωργιάδου

doi: [10.12681/sas.601](https://doi.org/10.12681/sas.601)

Copyright © 2015, Βασιλική Γεωργιάδου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γεωργιάδου Β. (2015). Pierre Milza, Οι μελανοχίτωνες της Ευρώπης. Η ευρωπαϊκή ακροδεξιά από το 1945 μέχρι σήμερα, μτφρ: Γ. Καυκιάς, επιμέλεια: Ν. Βουλέλης, Εκδόσεις Scripta. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 15, 261–269. <https://doi.org/10.12681/sas.601>

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ

Pierre Milza, *Οι μελανοχίτωνες της Ευρώπης. Η ευρωπαϊκή ακροδεξιά από το 1945 μέχρι σήμερα*, μτφρ: Γ. Κανκιάς, επιμέλεια: Ν. Βουλέλης, Εκδόσεις Scripta, Αθήνα 2004, 734 σελ.

Ο γαλλο-ιταλός ιστορικός Pierre Milza καταγράφει στο βιβλίο του αυτό διεξοδικά τα ιδεολογικά και πολιτικά ρεύματα, τις ομάδες και τις οργανώσεις της άκρας Δεξιάς, καθώς και τις ηγετικές φυσιογνωμίες που επηρέασαν την πορεία του συγκεκριμένου χώρου στη μεταπολεμική Ευρώπη, από τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου έως σχεδόν τις μέρες μας. Ταυτοχρόνως, αναζητεί με επιμονή τις ιδεολογικο-πολιτικές συνιστώσες της μεταπολεμικής ακροδεξιάς, καθώς τον απασχολούν ιδιαίτερος οι σχέσεις εκκλησιαστικής συγγενείας της με τον φασισμό και τον ναζισμό.

Ο Milza δεν ασπάζεται την 'εύκολη' θέση περί συνέχειας φασισμού/ναζισμού και άκρας Δεξιάς, μια θέση που –ιδίως σε επίπεδο δημοσιότητας– έχει γίνει πολύ δημοφιλής τα τελευταία χρόνια. Παρότι (πάντοτε) 'είναι μεγάλος ο πειρασμός να συγκρίνουμε το παρόν με το παρελθόν', ωστόσο, δεν πρέπει να παραβλέπουμε την προσαρμοστική ικανότητα (των καταλοίπων) του παρελθόντος στα δεδομένα και τις απαιτήσεις του παρόντος, διατείνεται ο συγγραφέας.

Κεντρική του θέση όσον αφορά την ιδεολογική καταγωγή της μεταπολεμικής άκρας Δεξιάς αποτελεί η άποψη, ότι παρότι μετά τον πόλεμο η ακροδεξιά στην Ευρώπη 'δεν αναπαράγει το μουσολινικό και χιτλερικό πρότυπο της δεκαετίας του 1930', ωστόσο τούτο δεν σημαίνει ότι 'δεν έχει καμία σχέση με τις διάφορες συνιστώσες του γαλαξία της εξτρεμιστικής Δεξιάς'. Η δεξαμενή από την οποία η άκρα Δεξιά αντλεί την ιδεολογία της μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είναι η ίδια από την οποία άντλησαν τη δική τους ιδεολογία όλα τα ρεύματα της εξτρεμιστικής Δεξιάς από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά. Πρόκειται, σύμφωνα με τον Milza, για τις 'πολιτικές κουλ-

τούρες' της αντεπανάστασης (Γαλλία) και της συντηρητικής επανάστασης (Γερμανία), του δημοψηφισματικού/βοναπαρτικού εθνικισμού και του φασισμού. Αυτές αποκαθιστούν το λεπτό νήμα που διατρέχει όλα τα ρεύματα και τις παραλλαγές της άκρας Δεξιάς, παλιάς και νέας, κυρίως όσον αφορά τις αντιλήψεις τους περί ισότητας, δημοκρατίας και συγκρότησης της κοινωνίας.

Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τον Milza, η προπολεμική εξτρεμιστική Δεξιά και οι μεταπολεμικές παραλλαγές της βγαίνουν από την ίδια ιδεολογικο-πολιτική μήτρα, η οποία υποστηρίζει τη φυσική ανισότητα ανθρώπων και ομάδων, αποκηρύσσει την αντιπροσωπευτική-κοινοβουλευτική δημοκρατία και προεσβεύει την οργανική ομοιομορφία της κοινωνικής ολότητας. Η μεταπολεμική άκρα Δεξιά, ωστόσο, συν τω χρόνω, 'απαλύνει τις αιχμηρές πλευρές του δόγματός της', ισχυρίζεται ο συγγραφέας. Έτσι, προσαρμόζεται στα πολιτικο-ιδεολογικά δεδομένα της μεταπολεμικής εποχής που ορίζονται πλέον από τις αρχές και τις πρακτικές της φιλεύθερης δημοκρατίας. Ως αποτέλεσμα της προσαρμογής αυτής, οι διάφορες εκφράσεις της άκρας Δεξιάς υιοθετούν ένα πιο ήπιο πολιτικό στυλ. Εγκαταλείπουν σταδιακά τη 'στρατηγική της έντασης', που απώτερο στόχο της είχε την αποσταθεροποίηση των μεταπολεμικών δημοκρατικών καθεστώτων, και ασπάζονται μια στρατηγική της καταγγελίας με το να εκφράζουν ανοικτά και δυναμικά τη διαμαρτυρία τους απέναντι σε επιλογές των καθεστώτων αυτών.

Ο Milza υποστηρίζει ότι η διεργασία της προσαρμογής ήταν εκούσια μεν, τακτικιστική δε. Την άποψή του αυτή τη στηρίζει στην εκτίμηση ότι η διεργασία της προσαρμογής τίθεται σε εφαρμογή από τις ομάδες και ιδίως τις κομματικές οργανώσεις της μεταπολεμικής ακροδεξιάς όχι ως αποτέλεσμα μιας αναπότρεπτης σχετικής αφομοίωσής τους στα μεταπολεμικά πολιτικο-θεσμικά δεδομένα, αλλά λόγω της συνειδητοποίησης εκ μέρους τους ότι οι εξτρεμιστικές ιδέες τους, με την πάροδο του χρόνου, είχαν μικρή απήχηση στο εκλογικό σώμα. '[H] ριζοσπαστική Δεξιά έμεινε στο βάθος αυτό που ήταν την εποχή που ένας Ντρουμόν, ένας μαρκήσιος ντε Μορές... ή ένας φον Σένερερ ξεσήκωναν τα πλήθη με τους εθνικιστικούς, ξενόφοβους και υπέρ της εθνικοπολιτισμικής ταυτότητας και της ασφάλειας λόγους τους', γράφει ο Milza.¹ Όμως, 'αυτό που ήταν' η άκρα Δεξιά αποδείχθηκε πολιτικο-εκλογικά ανεπιτυχές ήδη στη διάρκεια της πρώτης μεταπολεμικής εποχής. Έτσι, η πάγια στάση των γνήσιων εκφραστών της 'να εμφανίζονται όπως πραγματικά είναι, δηλαδή ως φασίστες',² υποκαταστάθηκε από την προσπάθεια να δείχνουν όπως οι εν δυνάμει υποστηρικτές τους περίμεναν από αυτούς να

είναι, δηλαδή συντηρητικοί-δεξιοί, συντηρητικότεροι όμως και δεξιότεροι από τα κόμματα και τους εκπροσώπους της καθεστηκυίας Δεξιάς.

Αυτή η τακτικιστικά προσαρμοζόμενη στα νέα πολιτικο-ιδεολογικά δεδομένα μεταπολεμική άκρα Δεξιά, από 'δακτυλοδεικτούμενη' που ήταν την περίοδο αμέσως μετά τον πόλεμο λόγω της ταύτισης των στελεχών της με τον ναζισμό, τον φασισμό και τις δυνάμεις κατοχής, γίνεται σταδιακά αποδεκτή από ευρύτερες ομάδες, υποστηρίζει ο Milza. Στη διεύρυνση του βαθμού αποδοχής της συμβάλλει σημαντικά η επικράτηση της λαϊκιστικής συνιστώσας μέσα στους κόλπους της. Ο λαϊκιστικός μανδύας της άκρας Δεξιάς της προσφέρει τη δυνατότητα, εμφανιζόμενη ως αντικρατική/αντιπολιτική, αντιφιλελεύθερη/αντικαπιταλιστική, αντισημιτική/εθνικιστική και, συγχρόνως, αντικομμουνιστική, να προσελκύσει εκείνα τα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα που δεν 'είχαν σχέση με τις ανέσεις και τον «αστικό» κονφορμισμό' και, επομένως, έβλεπαν με φόβο τον μετασχηματισμό των παραγωγικών δομών και τη διεθνοποίηση του κεφαλαίου, γράφει ο γαλλο-ιταλός ιστορικός. Η περίπτωση του κινήματος του κουαντουνισμού στην Ιταλία και του πουζαντισμού στη Γαλλία αποτελούν δύο παραδείγματα λαϊκιστικών κινήματων διαμαρτυρίας, στα οποία ο Milza αναφέρεται εκτενώς και τα οποία δείχνουν στην πράξη τα αποτελέσματα μιας πολιτικο-εκλογικά επιτυχημένης προσαρμογής της άκρας Δεξιάς στην κοινωνικο-οικονομικά μεταβαλλόμενη μεταπολεμική συγκυρία. Επρόκειτο για μια συγκυρία που άφηne πίσω της πολλούς 'χαμένους', με προέλευση όχι μόνο από τα εργατικά/προλεταριακά αλλά και από τα παλαιά μεσαία στρώματα. Σε αυτούς στοχεύει συνειδητά η λαϊκιστική ακροδεξιά ήδη από το 1945-46.

Τόσο το Μέτωπο dell'Uomo Qualunque (πυρήνας του οποίου υπήρξε το εβδομαδιαίο περιοδικό *L'Uomo Qualunque* του δημοσιογράφου και συγγραφέα G. Giannini) όσο και η Ένωση για την Υπεράσπιση Εμπόρων και Βιοτεχνών (UDCA) του χαρτοπώλη P. Poujade (μετονομάστηκε λίγο αργότερα σε Γαλλική Ενότητα και Αδελφότητα/ UFF) αποτελούν δύο περιπτώσεις ακροδεξιάς προέλευσης εθνικο-λαϊκιστικών κινήματων. Αυτά θα βρουν υποστηρικτές σε ένα ευρύ φάσμα δυσαρεστημένων στρωμάτων, με εργατική και μικρομεσαία κοινωνικο-επαγγελματική προέλευση, απέναντι στα οποία το Μέτωπο του Giannini και η Ένωση του Poujade αποτελούσαν 'τη φωνή των απλών ανθρώπων',³ εκείνων που είδαν το βίός τους να καταστρέφεται εξαιτίας του πολέμου αλλά και εξαιτίας των νέων κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών (κυρίως διόγκωση του κράτους και αύξηση της φορολογίας) που έφερε μαζί της η μεταπολεμική ειρήνη. Όπως σημειώνει ο Milza, στο ξεκί-

νημά του ο Poujade θα βρει στηρίγματα ακόμη και στους κόλπους του γαλλικού ΚΚ, ενώ η κίνηση του κουανλουνκουισμού στην Ιταλία θα αποκτήσει χρηματοδοτές μεταξύ ισχυρών οικονομικών παραγόντων και τραπεζικών κύκλων της χώρας, παρότι το Μέτωπο ψηφιζόταν κυρίως στον δοκιμαζόμενο οικονομικά ιταλικό Νότο. Με άλλα λόγια, στο πρόσωπο του Giannini και του Poujade, καθώς και των κινημάτων που αυτοί εκπροσωπούν, ο ακροδεξιός προέλευσης λαϊκισμός θα συμπέσει με τον ιδεοτύπο του: με τη συγχώνευση και απόλυτη συναίρεση των αντιφατικών ιδεολογιών που πάντα συγχροτούν τον λαϊκισμό ως λόγο και κίνημα.⁴ Στην προκειμένη περίπτωση, επρόκειτο για τη συγχώνευση και συναίρεση των ιδεολογιών του φασισμού και του αντιφασισμού, του αναρχίζοντος αντικρατισμού και του αντικοινοβουλευτισμού, του αντικαπιταλισμού και του ξενοφοβικού εθνικισμού, κράμα των οποίων εμφανίζεται εν τέλει ο κουανλουνκουισμός και ο πουζαντισμός, σύμφωνα με την ανάλυση του Milza.

Κουανλουνκουισμός και πουζαντισμός υπήρξαν κινήματα με βραχύ πολιτικό βίο. Κατόρθωσαν, ωστόσο, επενδύοντας συστηματικά στα αντικομματικά και αντιπολιτικά συναισθήματα, στις φοβίες και το αίσθημα της αποξένωσης εκείνων που βρίσκονταν στο περιθώριο των κοινωνικο-οικονομικών εξελίξεων, να αναγάγουν το λαϊκιστικό και καταγγελτικό στοιχείο ως μια κεντρική συνιστώσα της μεταπολεμικής ακροδεξιάς. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές εκείνης του 1970, τα επονομαζόμενα Κόμματα της Προόδου στη Δανία (Fremskridtspartiet) και τη Νορβηγία (Fremskrittspartiet), παρά τις όποιες διαφορές τους με ό,τι προηγήθηκε σε Γαλλία και Ιταλία, αποτελούν πιο σύγχρονες παραλλαγές της διαμαρτυρούμενης και λαϊκιστικής ακροδεξιάς που προηγουμένως περιγράψαμε. Μάλιστα, διαβάζοντας κανείς το βιβλίο του Milza, συνειδητοποιεί με έκπληξη τις σημαντικές ομοιότητες τόσο στο επίπεδο του πολιτικού λόγου όσο και στο επίπεδο του περιεχομένου της λαϊκιστικής διαμαρτυρίας μεταξύ των διαφόρων λαϊκιστικών κινημάτων των δεκαετιών του 1950 και εκείνων των δύο επόμενων δεκαετιών, που προέρχονται από τον χώρο της άκρας δεξιάς. Ο M. Glistrup (Δανία) και οι A. Lange και C. Hagen (Νορβηγία) διαφέρουν πολύ από τους Giannini και Poujade. Σίγουρα δεν υπήρξαν αντικαπιταλιστές, εφόσον ανοικτά υποστήριζαν θέσεις υπέρ της ελευθερίας της αγοράς και στρέφονταν κατά του παρεμβατικού κράτους. Με σημαία τους τον αντικρατισμό και την αντιφορολογία και έχοντας ως μέσο τους την πρόκληση και τη δημαγωγία, τα Κόμματα της Προόδου λειτούργησαν ως συλλέκτες μιας νεόκοπης διαμαρτυρίας, η οποία έκανε την εμφάνισή της την περίοδο του μεταβιομηχανισμού,

είχε όμως τις ρίζες της βαθιά στο παρελθόν: στον αντικρατισμό, τον αντιελιτισμό, τον αντιφιλελεύθερο καπιταλισμό και τον εθνικισμό, δηλαδή σε κεντρικά ιδεολογικά στοιχεία της μεταπολεμικής ακροδεξιάς. Η μετεξέλιξη των Κομμάτων της Προόδου σε ξενοφοβικά και αντιμεταναστευτικά μορφώματα που αναγνωρίζουν την εθνική προτεραιότητα στην αγορά, το κράτος και την κοινωνία, απλώς δικαιώνει μια τέτοια κρίση.⁵ Όπως αποδίδει ο ίδιος ο Milza την κρίση αυτή: ο Glistrup και το κόμμα του 'μπορεί να συνταντιστεί με τη ριζοσπαστική Δεξιά, στην πουζαντιστική της εκδοχή'.

Σε 'στιγμές επιτάχυνσης της ιστορίας', όταν δημιουργείται 'το αίσθημα ότι ένας κόσμος και μια ταυτότητα απειλούνται με εξαφάνιση', τότε δημιουργείται ένα κίνητρο συσπείρωσης υπέρ της άκρας Δεξιάς και των λαϊκιστικών συνιστωσών της, που από τη δεκαετία του 1980, για όσους κατακλύζονται από τέτοια αισθήματα φόβου και απειλής, μεταφράζεται σε ένα κίνητρο ψήφου υπέρ αυτού του πολιτικο-ιδεολογικού χώρου, ισχυρίζεται ο Milza. Η κρίση των κομμουνιστικών καθεστώτων και στη συνέχεια η κατάρρευσή τους, σε συνδυασμό με τις αλλαγές που προκαλεί η οικονομική παγκοσμιοποίηση, αποτελούν τέτοιου είδους 'στιγμές επιτάχυνσης της ιστορίας', που προσφέρουν στις οργανώσεις και τους ηγέτες της άκρας Δεξιάς την ευκαιρία να ανασυγκροτήσουν και να επικαιροποιήσουν την ιδεολογία τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η επίθεση εναντίον του κράτους παίρνει τη μορφή της στροφής εναντίον ενός εξευρωπαϊσμένου (στο πλαίσιο της Ε.Ε.) κράτους, ο αντιελιτισμός συγκεκριμενοποιείται σε καταγγελία των πολιτικών και οικονομικών ελίτ, ο αντιφιλελευθερισμός και ο αντικαπιταλισμός μετατρέπονται σε καταγγελτική εναντίωση στην παγκοσμιοποίηση και ο εθνικισμός συμπληρώνεται και κορυφώνεται με την ξενοφοβία. Καθώς ο φόβος του 'ξένου' διαπερνά πλέον πολλά κοινωνικά στρώματα και ομάδες (περισσότερο βέβαια τα λαϊκά στρώματα και τις ομάδες των 'χαμένων' από την παγκοσμιοποίηση), η ξενοφοβία, γράφει ο Milza, γίνεται το 'μέσον' για να 'περάσει (η ακροδεξιά) στο εκλογικό σώμα θέματα της ιδεολογίας της'. Το γαλλικό Εθνικό Μέτωπο (όπως και άλλα συναφή κομματικά μορφώματα, όπως π.χ. η Εθνική Συμμαχία/ AN στην Ιταλία)⁶ μεταμορφώνονται σε εθνικολαϊκιστικά κόμματα, τα οποία επιτυγχάνουν εκείνο που είχαν θέσει ως στόχο να πετύχουν τα κόμματα-πρόδρομοί τους την περίοδο αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο: δηλαδή να παραμείνουν 'αυτό που στο βάθος ήταν', αυξάνοντας με κινήσεις τακτικής την επιρροή τους στην κοινωνία. Το Εθνικό Μέτωπο και ο LePen, η Εθνική Συμμαχία και ο Fini πέτυχαν αυτόν τον διπλό στόχο: έχοντας διψήφια ποσοστά σε όλες τις κοινοβουλευτικές εκλογές που διεξήχθησαν

από το 1993 (FN) και το 1994 (AN), το FN και η AN κατόρθωσαν εν τέλει να 'ριζώσουν' στα κομματικά συστήματα της Γαλλίας και της Ιταλίας αντιστοίχως, παρατηρεί ο συγγραφέας, ως δύο εκλογικά σημαντικές δυνάμεις.

Στο βιβλίο του, ο Milza αναλύει σε βάθος την περίπτωση του γαλλικού Εθνικού Μετώπου και της ιταλικής Εθνικής Συμμαχίας, παρακολουθώντας την πορεία τους από τότε που πρωτοεμφανίστηκαν έως σήμερα και καταγράφοντας με λεπτομέρειες τους κυριότερους σταθμούς στη διαδρομή τους. Ανήκει αναμφισβήτητα στα ισχυρά σημεία του βιβλίου η προσέγγιση της γαλλικής και της ιταλικής άκρας Δεξιάς. Στα ισχυρά σημεία του βιβλίου ανήκει, επίσης, το κεφάλαιο για τον αναθεωρητισμό/αρνητισμό. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάδειξη των διαφόρων χώρων ιδεολογικής προέλευσης του ρεύματος του αναθεωρητισμού και η εκτενής αναφορά που γίνεται από τον συγγραφέα στη συμμετοχή κύκλων της γαλλικής Αριστεράς (αναφέρεται στην περίπτωση του P. Rassinier και του εκδοτικού οίκου La Vielle Taupe) στην άρνηση της γενοκτονίας των Εβραίων από τους ναζί. Επιπλέον, σημασία έχουν οι διαφορές που εντοπίζει ο Milza μεταξύ γαλλικής και γερμανικής προέλευσης αναθεωρητικών ιδεών (οι γερμανοί αναθεωρητές επικεντρώθηκαν αρχικώς στην καταγγελία των εγκλημάτων των Συμμάχων εναντίον γερμανών στρατιωτών, αιχμαλώτων και αμάχων προτού στραφούν στην άρνηση της γενοκτονίας των Εβραίων, επισημαίνεται από τον συγγραφέα). Τέλος, εύστοχη είναι η ανάλυσή του για τον αποκαλούμενο 'μετα-αναθεωρητισμό', δηλαδή την επανεξέταση όχι πλέον μόνο της ιστορίας του Ολοκαυτώματος αλλά της συνολικής ιστορίας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου που επιχειρείται από νεότερους ιστορικούς, συγκεντρωμένους αρχικώς γύρω από το περιοδικό *Révision* και στη συνέχεια γύρω από τον σύλλογο *Mémoire et Histoire*.

Ο Milza αφιερώνει ένα εκτενές κεφάλαιο του βιβλίου του στην ανάλυση του διευρωπαϊκού ρεύματος της Νέας Δεξιάς. Η επιλογή του αυτή κάθε άλλο παρά τυχαία είναι, καθώς η Νέα Δεξιά επιδιώκει να εμφανίζεται ως ένα 'πνευματικό' και 'μεταπολιτικό' ρεύμα ιδεολογικής ανανέωσης της άκρας Δεξιάς. Αυτή, όπως λέει ο συγγραφέας μεταφέροντας απόψεις των νεοδεξιών, περιφερόταν κατακερματισμένη, με παρωχημένες επιδιώξεις και αποκομμένη από την πραγματικότητα 'μέσα σε ένα νεκροταφείο ιδεών' στη μεταπολεμική περίοδο. Έχοντας ως βασικό πυρήνα της την Ομάδα Έρευνας και Μελέτης του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού (GRECE), με κεντρική φυσιογνωμία τον Alain de Benoist, οι νεοδεξιοί δρουν με 'άκρα μυστικότητα' από τη δεκαετία του 1960, επιχειρώντας 'εισοδισμό στις ελίτ' (βλ. προσβάσεις τους στο περιοδικό της εφημερίδας *Figaro*, το *Figaro Magazine*) και προτρέποντας

τους ακροδεξιούς 'να μάχονται περισσότερο με όπλο τις ιδέες και την ευφυΐα παρά με τη βία', επισημαίνει ο Milza. 'Οι λέξεις είναι όπλα', θα επισημάνει αργότερα ο LePen, αποδεικνύοντας ότι υπήρξε καλός μαθητής του Benoit. Οι ιδέες που παρήγαγε η Νέα Δεξιά ('δικαίωμα στη διαφορά' και 'σεβασμός των διαφορών', 'κατάργηση της διάκρισης μεταξύ του ανθρώπινου και του θεϊκού', δημοκρατία αλλά 'συμμετοχική' και 'δημοψηφισματική') είναι ιδέες που, όπως επισημαίνει ο Milza, θα μπορούσαν να είχαν υποστηριχτεί από μια 'τρίτοκοσμική και κατά της παγκοσμιοποίησης Αριστερά' εξίσου όπως και από οπαδούς της 'συντηρητικής επανάστασης' και, πάντως, λιγότερο από ριζοσπάστες και εξτρεμιστές της άκρας Δεξιάς.

Η ελληνική έκδοση του βιβλίου του P. Milza είναι ιδιαίτερος επιμελημένη, εκδοτικά και γλωσσικά. Ορισμένα μικρολάθη που εντοπίσαμε (τα περισσότερα είναι λάθη του ίδιου του συγγραφέα) θεωρείται σχεδόν αναπόφευκτο να υπάρχουν σε έναν τόσο μεγάλο τόμο, αν και ορισμένα θα μπορούσαν να διορθωθούν στη δεύτερη έκδοση του βιβλίου. Περιοριζόμαστε σε δύο: στη σελίδα 198 γίνεται αναφορά στο επίμαχο άρθρο του γερμανικού Θεμελιώδους Νόμου, στο οποίο περιγράφονται οι δημοκρατικοί στόχοι που οφείλουν να υπηρετούν τα πολιτικά κόμματα. Πρόκειται για το άρθρο 21 και όχι για το άρθρο 38, όπως γράφει ο Milza, κάνοντας μια τριτογενή αναφορά στο Grundgesetz, μέσω του P. Moreau, ο οποίος επικαλείται τον W. Meinberg. Στη σελίδα 216, το βρετανικό Εθνικό Μέτωπο εμφανίζεται να έχει συγκεντρώσει ποσοστά που έφθασαν έως το 3,6% (1970) σε εκλογές για τη Βουλή των Κοινοτήτων. Αφήνεται να εννοηθεί ότι πρόκειται για το μέσο εθνικό ποσοστό του κόμματος, ενώ πρόκειται για το μέσο ποσοστό που έλαβε το National Front μόνο επί του συνόλου των εκλογικών περιφερειών στις οποίες διέθετε υποψηφίους. Το μέσο εθνικό ποσοστό του στις εκλογές του 1970 ήταν μόλις 0,04%.⁷

Το βιβλίο του Milza (παρά τον γαλλο-ιταλοκεντρισμό του) είναι ένα βιβλίο-πηγή πολύ σημαντικών πληροφοριών για ολόκληρο τον χώρο της μεταπολεμικής ακροδεξιάς στην Ευρώπη, δείγμα γραφής ενός ιστορικού που εργάστηκε συστηματικά σε ένα ερευνητικό πεδίο σύνθετο και ευρύ, όπως είναι αυτό της άκρας Δεξιάς. Ταυτοχρόνως, πρόκειται για ένα βιβλίο που δεν παραθέτει μόνο χρήσιμες πληροφορίες, αλλά επιπλέον 'μοντάρει' το υλικό του, στην προσπάθεια να ανασυνθέσει το ιδεολογικό νήμα που διασυνδέει τη μεταπολεμική άκρα Δεξιά στις διάφορες επιμέρους παραλλαγές της. Ορθά, κατά τη γνώμη μας, ο Milza επισημαίνει την προσαρμοστική ικανότητα της ακροδεξιάς στα μεταπολεμικά θεσμικο-πολιτικά δεδομένα. Η μόνη

μας αντίρρηση βρίσκεται στους λόγους που ο συγγραφέας επικαλείται γι' αυτήν την προσαρμογή. Όπως ήδη αναφέραμε, σύμφωνα με τον Milza, η προσαρμογή ήταν τακτικιστική και συντελέστηκε όταν ηγέτες και στελέχη της 'συνειδητοποίησαν πόσο μικρή επιρροή είχαν οι (εξτρεμιστικές) ιδέες τους σε ένα εκλογικό σώμα που ασπαζόταν εφεξής τις αρχές και τις πρακτικές της φιλελεύθερης δημοκρατίας'. Η διαδικασία της προσαρμογής της άκρας Δεξιάς παίρνει, λοιπόν, στο έργο του Milza τη μορφή ενός πολιτικού καμουφλάζ με εκλογική στόχευση. Με άλλα λόγια, τα κόμματα της άκρας Δεξιάς, παρότι στο βάθος έμειναν αυτό που πάντα ήταν, χρησιμοποιούν τον κοινοβουλευτισμό ως περικάλυμμα στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν μια ικανοποιητική εκλογική και πολιτική παρουσία, σύμφωνα με τον γαλλο-ιταλό ιστορικό. Ωστόσο, κατά τη γνώμη μας, στο πολιτικό χρώμα της μεταπολεμικής άκρας Δεξιάς ανήκει, *ταυτοχρόνως*, τόσο η άσκηση πολιτικής πρόκλησης όσο και η επιδίωξη πολιτικής ενσωμάτωσης. Με άλλα λόγια, στη μεταπολεμική ακροδεξιά είναι συγχρόνως και εξ αρχής παρούσες και η παράδοση του δεξιού εξτρεισμού και η αποδοχή μιας ιδέας περί δημοκρατίας. Η συνύπαρξη αυτή αποτελεί μια ισχυρή ένδειξη της 'πολύπλοκης αληθιμείας' της άκρας Δεξιάς και καταδεικνύει τη σύνθετη και δύσκολη παράλληλη σχέση της με τις εξτρεμιστικές ιδεολογίες και τη δημοκρατία. Δεν είναι, λοιπόν, ότι δημοκρατικές αρχές επιβάλλονται από τις ηγεσίες των κομμάτων της άκρας Δεξιάς για λόγους κυρίως εκλογικής τακτικής. Η ενσωμάτωση της άκρας Δεξιάς στο πολιτικό και κομματικό σύστημα φέρνει ψήφους, περισσότερους όμως ψήφους φαίνεται να φέρνει η συνύπαρξη στοιχείων πολιτικού εξτρεισμού και φιλελευθερισμού.⁸

Βασιλική Γεωργιάδου

Σημειώσεις και βιβλιογραφικές αναφορές

1. Εντουάρ Ντρυμόν (1844-1917), αντισημίτης και εθνικιστής, ιδρυτής της Αντισημιτικής 'Ένωσης' μαρκήσιος ντε Μορές (1858-1896), διάδοχος του Ντρυμόν στην Αντισημιτική 'Ένωση' Γκέοργκ φον Σένερερ, αυστριακός παγερμανιστής και αντισημίτης, από τους ιδρυτές της Γερμανικής Εθνικής Ένωσης, στο Milza, *ό.π.*, σελ. 16-7.

2. Ρήση του G. Almirante, στο 5ο συνέδριο του MSI (1956), αναφέρεται από τον Milza, *ό.π.*, σελ. 159.

3. Η φράση ανήκει στον Marco Tarchi, 'Populism Italian Style', σε Yves Mény και Yves Surel, *Democracies and the Populist Challenge*, Palgrave, 2002, 122.

4. Βλ. σχετικά, Β. Γεωργιάδου, 'Το πολιτικό χρώμα της ακροδεξιάς', πρόλογος στην

ελληνική έκδοση του P. Hainsworth (επιμ.), *Η ακροδεξιά. ιδεολογία, πολιτική, κόμματα*, μτφρ. Θ. Αθανασίου, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ. 23-24.

5. Περισσότερα για τα κόμματα αυτά στην ελληνική γλώσσα, στο J. G. Andersen και T. Bjørklund, 'Ριζοσπαστικός δεξιός λαϊκισμός στη Σκανδιναβία: από τη φορολογική εξέγερση στον νεοφιλελευθερισμό και την ξενοφοβία', σε Hainsworth (επιμ.), *ό.π.*, σελ. 357-406.

6. Η Εθνική Συμμαχία υπήρξε το κόμμα που διαδέχεται το Ιταλικό Κοινωνικό Κίνημα (MSI). Το 1994 το MSI, που είχε ιδρυθεί το 1946, διαλύεται –στην πραγματικότητα μετονομάζεται– σε Alleanza Nazionale.

7. Για τα σχετικά αποτελέσματα βλ. <http://www.psr.keele.ac.uk/>.

8. Επεξεργάζομαι το θέμα αυτό εκτενέστερα στο υπό έκδοση βιβλίο μου με τίτλο *Από το Κέντρο στα Άκρα. Η νέα άκρα Δεξιά στις διαπραγματευτικές δημοκρατίες (Δανία, Νορβηγία, Ελβετία, Ολλανδία, Αυστρία, Γερμανία)*, εκδ. Ι. Σιδέρη, Αθήνα, άνοιξη 2006.

Αιμίλιος Μεταξόπουλος, *Αυτοσυντήρηση, πόλεμος, πολιτική. Όψεις του μετανεωτερικού κόσμου υπό το φως της θεωρίας της κοσμοκατασκευής*, εκδ. Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα 2005, σελ. 582.

Στις μέρες μας, ειδικά στην ελληνική βιβλιογραφία, απουσιάζουν τα φιλοσοφικά κείμενα μεγάλης κλίμακας ή φιλοδοξίας, κείμενα δηλαδή που να αποπειρώνται να καταθέσουν μια συνεκτική φιλοσοφική τοποθέτηση για τον σύγχρονο κόσμο, μια πιθανή ερμηνεία των τάσεων και των αντιθέσεών του, στοιχεία ενός φιλοσοφικού (και πολιτικού) οράματος. Αντίθετα, κυριαρχούν βιβλία και τοποθετήσεις –καθ' όλα αξιόλογα σε αρκετές περιπτώσεις– που παραμένουν εγκλωβισμένα εντός των ορίων του ακαδημαϊκού υπομημητισμού. Με αυτή την έννοια, το βιβλίο του Αιμίλιου Μεταξόπουλου που μας απασχολεί εδώ είναι εξαιρετικής καλοδεχούμενο, ακριβώς επειδή προσπαθεί να αρθρώσει μια συνολική και φιλοσοφικά επεξεργασμένη γνώμη για τον σύγχρονο κόσμο.

Πιο συγκεκριμένα, το βιβλίο αυτό προσπαθεί να συνδυάσει μια σειρά θεωρητικούς κόμβους: μια φιλοσοφική ανθρωπολογία πάνω στις κομβικές έννοιες της αυτοσυντήρησης, της απόφασης, της αντίθεσης φίλου-εχθρού, της κοσμοκατασκευής: την εμμονή στον αξιολογικό μηδενισμό, δηλαδή τη σαφή διάκριση της περιγραφής και της εξήγησης του κόσμου από τη διατύπωση αξιολογικών κρίσεων γι' αυτόν και την άρνηση να προσδοθεί στις αξίες αντικειμενική υπόσταση: τη γνωσιοθεωρητική υποστήριξη αυτής της ανθρωπολογίας μέσα από έναν κριτικό σκεπτικισμό· και, τέλος, την εφαρμογή των σχημάτων αυτών αφενός σε μια ερμηνεία του κοινωνικού υποβάθρου της αντίθεσης μοντερνισμού και μεταμοντερνισμού, αφετέρου σε μια ανάλυση